

OBLICI INDIVIDUALIZACIJE NASTAVE PRIRODE I DRUŠTVA*

FORMS OF INDIVIDUALIZATION IN TEACHING SCIENCE AND SOCIETY

Dragana Radivojević

Rezime: Problem individualizacije nastave uopšte, pa tako i nastave prirode i društva, jeste jedno od osnovnih pitanja savremene škole. Naš savremeni školski sistem teži da se postepeno napuštaju tradicionalni okviri rada, a nastava sve više prilagođava individualnim osobinama svakog pojedinačnog učenika.

Da bi se moglo pristupiti unapređivanju i usavršavanju nastave prirode i društva potrebno je, prvenstveno, ispitati i utvrditi koliko je u našim školama zastupljena individualizacija, odnosno, da li je ona podjednako zastupljena u seoskim i gradskim školama. U skladu s tim, u radu je predstavljen dio obimnijeg istraživanja koje je pokazalo da individualizacija u nastavi prirode i društva nije podjednako zastupljena u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina. Predmet i cilj istraživanja usmjereni su na utvrđivanje razlika u raznovrsnosti oblika individualizacije nastave prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina.

Ovim radom čine se napori da se sagleda trenutno stanje procesa individualizacije nastave prirode i društva u seoskim i gradskim školama, kao i da se ukaže na moguća rješenja koja bi unaprijedila postojeću teoriju i praksu u osnovnoj školi, odnosno razrednoj nastavi.

Ključne riječi: oblici individualizacije, zastupljenost individualizacije, seoske i gradske škole, izjednačavanje uslova rada, modernizacija nastave prirode i društva

Abstract: *The problem of individualized teaching in general, and so the teaching of science and social, is one of the fundamental questions of modern schools. Our modern education system tends to gradually abandon the traditional, and teaching more and more to the individual characteristics of each individual student.*

In order to improve access and training in teaching nature and society it should, primarily, examine and determine how our schools represent individualization, or whether it is represented equally in both rural and urban schools. Accordingly, the paper presents a part of a larger research which shows that the individualization of the teaching of science and social is not equally represented in rural and urban schools. The subject and purpose of the

---

* U radu su djelimično prikazani rezultati magistarske teze *Komparativna analiza individualizacije nastave prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina*, odbranjene na Pedagoškom fakultetu u Bijeljini 19.5.2010. godine, pred komisijom u sastavu: prof. dr Milenko Ćurčić, prof. dr Vlado Simeunović i doc. dr Mirko Banjac.

research are aimed at determining differences in diversity of forms of individualized teaching of science and social in rural and urban school.

This work represents an effort to identify the present state of the process of individualization in teaching science and social in rural and urban schools, and to point to possible solutions that would improve the existing theory and practice in elementary primary school teaching.

Key words: *forms of individualization, implementation of individualization, rural and urban schools, the equalization of working conditions, modernization in nature and society*

UVOD

Savremena nastava odlikuje se snažnim promjenama u tehnici i nastavnoj tehnologiji, koje su usmjerene ka modernizaciji nastave i učenja. Uvažavajući dosadašnje poznate pokušaje da se nastava prirode i društva cjelishodnije organizuje, čini se da je savremeno osmišljena i fleksibilno organizovana nastava, zasnovana na temeljima diferencijacije i individualizacije, jedno od najprihvatljivijih rješenja ovog, ne sasvim novog, ali veoma aktuelnog problema. Individualizacija u nastavi prirode i društva obavezuje da se primjenjuju modeli koji su zasnovani na naučno priznatim razlikama među učenicima, čime se obezbjeđuje prilagođavanje nastavne građe individualnim sposobnostima, osobinama, motivaciji i drugim svojstvima svih učenika pojedinačno.

TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

U našoj pedagoškoj, didaktičkoj i metodičkoj literaturi susrećemo različita polazišta i oblike individualizacije nastave. Budući da je svaki pokušaj da se ostvari individualizacija veoma složen i delikatan, nerealno je očekivati da se ponudi jedan, opšteprihvatljiv model.

R. Ničković [11] govori o sljedećim oblicima individualizacije: nastavnim listićima, zadacima na različitim nivoima težine, elementima individualizacije u programiranom učenju, elementima individualizacije u učenju pomoću mašina za učenje i kompjutera, individualizaciji u slobodnim i fakultativnim aktivnostima, pokušaju račvanja nastave u osnovnoj školi, elementima individualizacije u okviru dopunske i dodatne nastave i elementima individualizacije u okviru grupne nastave.

Neki autori [2] ističu oblike individualizacije nastave kao što su: „individualno planiranje nastave, zadaci na više nivoa složenosti, individualizacija primjenom programirane nastave, individualizacija primjenom grupnog oblika rada u nastavi, individualizacija računarskim obrazovnim softverom, individualizacija primjenom ekspertskih sistema i

vještačke inteligencije”.

U novijoj literaturi [9] razlikujemo sljedeće oblike individualizacije nastave: individualno planiranu nastavu, individualizaciju primjenom zadataka različitog nivoa složenosti, individualizaciju posredstvom programirane nastave, individualizaciju primjenom grupnog oblika nastave i individualizaciju nastave posredstvom elektronskih medijskih i multimedijских sistema.

Oblicima individualizacije u različitim oblastima razredne nastave bavili su se brojni autori u okviru projekta „Diferencijacija i individualizacija nastave – osnova škole budućnosti“ i „Osobine učenika i modeli diferencirane nastave kao činioci efikasnog obrazovanja“ na Učiteljskom fakultetu u Somboru. B. Grdinić i N. Branković [3,4,5] i J. Malešević [6, 7, 8] su autori koji su u okviru ovog projekta analizirali oblike individualizacije u nastavi prirode i društva. Oni posebnu pažnju pridaju individualizaciji nastave prirode i društva ostvarenoj kroz: problemsku nastavu, programiranu nastavu, nastavu na tri nivoa složenosti i učenje putem otkrića (otkrivanja).

Uzimajući u obzir ciljeve i zadatke nastave prirode i društva i sagledavajući ponuđene vidove klasifikacije, u nastavi prirode i društva možemo govoriti o oblicima individualizacije kao što su: individualizacija nastave prirode i društva primjenom nastavnih listića, individualizacija nastave prirode i društva primjenom grupnog oblika rada i rada u parovima, individualizacija nastave prirode i društva primjenom zadataka na tri ili više nivoa složenosti, individualizacija nastave prirode i društva primjenom programirane nastave, individualizacija nastave prirode i društva primjenom računarskih obrazovnih programa, individualizacija nastave prirode i društva primjenom problemske nastave, individualizacija nastave prirode i društva primjenom učenja putem otkrića (otkrivanja).

Individualizacija nastave prirode i društva primjenom nastavnih listića je vrlo jednostavna za upotrebu, tehnički i sadržajno primjerena potrebama i interesovanjima učenika. Treba naglasiti da su u središtu ovakvog oblika individualizacije diferencirana pitanja i zadaci, koji se nalaze na listićima, sastavljeni tako da ih učenik može sa uspjehom riješiti samostalno ili uz malu pomoć nastavnika. Zbog toga je važno da nastavnik samostalno organizuje primjenu nastavnih listića, imajući u vidu mogućnosti i nivo znanja učenika, prirodu nastavne jedinice, uslove sredine i opremljenost škole, kako bi zadovoljio osnovne zahtjeve individualizacije nastave.

Grupni oblik rada i rad u parovima u nastavi prirode i društva pružaju brojne mogućnosti individualizacije čija je suština primjena diferenciranih zadataka primjerenih individualnim mogućnostima učenika. Pri formiranju grupa (parova) treba voditi računa o sposobnostima i

sklonostima učenika, uspjehu, dobrovoljnosti, stepenu razvoja učenika i uvijek nastojati da grupe budu ujednačene prema intelektualnim sposobnostima, a u skladu sa nivoima diferencijacije. Potpuna individualizacija bila bi moguća ukoliko bi svaki učenik u grupi, odnosno u paru, dobijao zadatke prilagođene njegovim individualnim sposobnostima, prethodnim znanjima, interesovanjima, mogućnostima i drugim svojstvima ličnosti.

Individualizacija nastave prirode i društva primjenom zadataka na tri i više nivoa složenosti je jedan od najefikasnijih i najracionalnijih oblika individualizacije, jer je nastavni proces prilagođen osobnostima grupa i njihovih nivoa. S. Milijević [10] ističe da grupe učenika treba što više ujednačiti prema sposobnostima i sklonostima. Grupu „A“ čine učenici sa najrazvijenijim sposobnostima, koji u nastavi prirode i društva najbrže napreduju. To su učenici koji imaju izraženu motivaciju i interesovanje za učenje sadržaja prirode i društva. Grupu „B“ čine učenici prosječnih sposobnosti, koji postižu zadovoljavajuće rezultate u učenju, sa prosječnom motivacijom i interesovanjem za učenje, dok grupu „C“ čine najslabiji učenici kod kojih ne postoji izražena motivacija i interesovanje za učenje sadržaja prirode i društva. Budući da ovakve grupe nisu potpuno homogene, veći stepen individualizacije nastave ostvaruje se diferenciranjem zadataka i njihovim prilagođavanjem pojedinačnim učenicima.

Individualizacija nastavnog rada u nastavi prirode i društva primjenom programirane nastave ostvaruje se kroz logičko strukturisanje sadržaja na manje dijelove (članke) koji su uređeni po složenosti, tako da ih svaki učenik usvaja samostalno u skladu sa svojim mogućnostima i potrebama, kontrolišući napredovanje stalnom povratnom informacijom. U zavisnosti od toga kako se ređaju članci, programi mogu biti linearni i razgranati. Kod linearnog (Skinnerovog) programa učenici sami, individualnim tempom, savladavaju članke poređane u nizu, jedan za drugim. Ako učenik tačno odgovori, može preći na sljedeći članak. U razgranatom (Krauderovom) programu predviđaju se učenikove pogreške i prilagođava sadržaj dat u informacijama grananjem na dodatne članke, koji imaju ulogu da pomažu učenicima da lakše savladaju osnovnu liniju programa. Razgranati programi omogućavaju individualizaciju tempa učenja, ali i diferencijaciju sadržaja i postupaka.

Individualizacija nastave prirode i društva primjenom računarskih obrazovnih programa obezbjeđuje potpunu individualizaciju svih etapa organizovanja nastave i učenja. Kompjuterska interpretacija nastavnih sadržaja omogućava širi i sadržajniji misaoni proces kod učenika i dublje i temeljitije ovladavanje obrazovnim sadržajima. U procesu ovako organizovane nastave i učenja, učenik može

da stiče znanje i kod kuće onda kada mu to najviše odgovara.

Problemska nastava pruža značajne mogućnosti individualizacije nastave prirode i društva. To je jedan od najviših oblika učenja u kome učenici, samostalnim rješavanjem problema, razvijaju stvaralačko mišljenje. Rješavanje problema zahtijeva logičke operacije: analizu, sintezu, indukciju, dedukciju, komparaciju, analogiju, apstrakciju i sl. U nastavi prirode i društva nastavnik u početku vodi učenike kroz sve faze rješavanja problemskih zadataka, tako što stvara problemske situacije, postavlja problem, formuliše pretpostavku, pokazuje kako da se traže činjenice koje učenike vode ka odgovoru, odnosno rješenju, učestvuje u analizi, izvođenju zaključaka i primjeni stečenih znanja. Kad se savlada ovakav pristup, prelazi se na pravu problemsku nastavu koja teži da učenike osamostali u otkrivanju zakonitosti prema njihovim mogućnostima, tj. da se koriste samoinstrukcijama, a ne instrukcijama nastavnika.

Učenje putem otkrića (otkrivanja) pruža visok stepen individualizacije nastave prirode i društva, jer sadržaj koji treba naučiti nije učeniku prezentovan u gotovom obliku, već ga on mora samostalno, nezavisno otkriti, a tek zatim uvrstiti u svoje kognitivne strukture. Kroz proces otkrivanja učenik postaje svjesniji svojih intelektualnih vrijednosti, jer mu učenje putem otkrića omogućava bolje, kvalitetnije i trajnije sticanje znanja.

Ovu podjelu treba prihvatiti uslovno, jer se u nastavnoj praksi neki oblici međusobno prepliću i komplementarno dopunjuju. Koliko će koji oblik biti primjenljiv i efikasan zavisi od načina njegove pripreme, organizacije, neposredne realizacije i prilagođavanja, a prije svega potreba i mogućnosti učenika kao najznačajnijih subjekata u obrazovno-vaspitnom sistemu.

METODOLOŠKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

Istraživanje o raznovrsnosti oblika individualizacije nastave prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina je osmišljeno na principima savremene metodološke literature.

S obzirom da je pitanje ostvarivanja individualizacije u nastavi prirode i društva kompleksno i veoma značajno, kako sa naučno-teorijskog, tako i sa praktičnog aspekta, **značaj ovog istraživanja** ogleda se u otvaranju brojnih pravaca daljih istraživanja usmjerenih ka aktivizaciji i modernizaciji nastave. Da bi se moglo pristupiti unapređivanju i usavršavanju nastave prirode i društva potrebno je, prvenstveno, ispitati i sagledati trenutno stanje u našim školama, kako bi se na tim temeljima gradila koncepcija modernizacije nastave.

Predmet istraživanja proizašao je iz teorijske i nastavno-praktične komponente i predstavlja utvrđivanje razlika u raznovrsnosti oblika individualizacije nastave prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina.

Cilj istraživanja je bio da se utvrdi relijabilna informacija o raznovrsnosti oblika individualizacije nastave prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina. Komparacijom dobijenih rezultata trebalo je utvrditi da li između istraživačkih varijabli postoji statistički značajna razlika.

Iz navedenog cilja proizašao je **zadatak istraživanja** – utvrditi da li postoji statistički značajna razlika u raznovrsnosti oblika individualizacije u nastavi prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina.

U istraživanju se krenulo od **hipoteze** da postoji statistički značajna razlika u raznovrsnosti oblika individualizacije nastave prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina.

U skladu sa prirodom problema, ciljem i zadacima istraživanja, te sa postavljenom hipotezom korištene su: metoda teorijske analize, deskriptivna metoda i analiza školske dokumentacije, tehnika anketiranja, a kao mjerni instrument - anketni upitnik za prosvjetne radnike nižih razreda osnovne škole i anketni upitnik za učenike petih razreda osnovne škole.

Uzorak istraživanja činilo je 88 prosvjetnih radnika (učitelja, nastavnika razredne nastave i profesora razredne nastave) koji su izvodili nastavu u nižim razredima (od drugog do petog razreda) seoskih i gradskih osnovnih škola opštine Bijeljina, školske 2008/2009. godine i 450 učenika nižih razreda istih osnovnih škola.

Uzorak istraživanja je odabran iz 11 osnovnih škola opštine Bijeljina i to iz svih sedam seoskih (OŠ „Dvorovi“ Dvorovi, OŠ „Petar Kočić“ Balatun, OŠ „Petar Petrović Njegoš“ Velika Obarska, OŠ „Sveti Sava“ Crnjelovo, OŠ „Stefan Nemanja“ Gornji Dragaljevac, OŠ „Ćirilo i Metodije“ Glavičice i OŠ „Dositej Obradović“ Suvo polje) i sve četiri gradske škole (OŠ „Sveti Sava“, OŠ „Jovan Dučić“, OŠ „Vuk Karadžić“ i OŠ „Knez Ivo od Semberije“).

U okviru **statističke obrade podataka** korištene su: frekvencije kao mjere prebrojavanja, procenti kao mjere relativnog odnosa pojava, Hi-kvadrat test (χ^2) kao mjera statističke značajnosti razlike između istraživačkih varijabli i koeficijent kontingencije (C) kao mjera povezanosti.

Važno je naglasiti da rezultate koji slijede treba tumačiti s obzirom na izbor činilaca čije je djelovanje trebalo procjenjivati. Pri

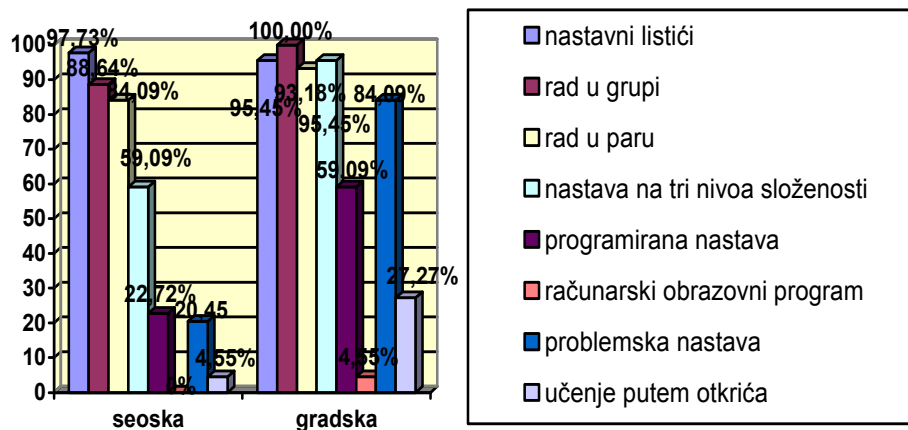
tome, svakako, treba imati u vidu da su procjene davane u sasvim određenoj situaciji. Procjenjivači (prosvjetni radnici i učenici) su imali u vidu konkretne, tj. date okolnosti: sadašnje programe obrazovanja, postojeće oblike individualizacije, raspoloživu tehničku opremljenost škola, postojeću strukturu prosvjetnih radnika i učenika i sl.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Nastavnicima seoskih i gradskih škola zatraženo je da odaberu modele individualizacije koje koriste u svom radu u nastavi prirode i društva. Postojala je mogućnost izbora više odgovora, s tim da je bilo neophodno da nastavnici rangiraju odabrane modele prema dominantnosti njihove primjene u nastavi prirode i društva.

Globalno gledano, raznovrsnost oblika individualizacije u nastavi prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina prikazana je grafikonom 1.

Grafikon 1: Raznovrsnost oblika individualizacije u nastavi prirode i društva

Uvidom u predočene rezultate uočavamo da individualizacija nastave prirode i društva nije podjednako zastupljena u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina. Mjere značajnosti iz kojih se vidi postojanje razlike između analiziranih varijabli prikazane su tabelom 2.

Tabela 2: Statističke mjere značajnosti o raznolikosti oblika individualizacije nastave prirode i društva

Oblici individualizacije		χ^2	S
Nastavnim listićima	p	.012	.012
Radom u grupi	p	.029	.029
Radom u paru	p	.033	.033
Nastavom na tri i više nivoa složenosti	p	.001	.001
Programiranom nastavom	p	.038	.038
Računarskim obrazovnim programom	p	.359	.359
Problemskom nastavom	p	.000	.000
Učenjem putem otkrića (otkrivanja)	p	.017	.017

Uvidom u predočene rezultate možemo zaključiti da testiranje hipoteze pomoću Hi-kvadrat testa pokazuje da je razlika u primjeni oblika individualizacije u nastavi prirode i društva (osim individualizacije primjenom računarskih obrazovnih programa) između seoskih i gradskih škola statistički značajna, čime je početna hipoteza potvrđena. Te razlike su, za vrijednosti Hi-kvadrat testa, značajne na nivoima od 0,000 za individualizaciju primjenom problemske nastave do 0,038 za individualizaciju nastave prirode i društva primjenom programirane nastave. Koeficijent kontingencije, kao mjera povezanosti između varijabli, ukazuje na relativno nisku (individualizacija učenjem putem otkrića) i umjerenu povezanost (individualizaciju primjenom problemske nastave), ali statistički značajnu na nivou $p < 0,05$.

Statistički značajna razlika između seoskih i gradskih škola nije potvrđena samo u individualizaciji nastave prirode i društva primjenom računarskih obrazovnih programa. Vrijednost Hi-kvadrat testa značajna je na nivou 0,359, a to pokazuje da nema povezanosti između analiziranih varijabli, odnosno da je odnos između njih slučajna, a ne odraz djelovanja sredine u kojoj se škola nalazi na moguću izbor u varijabli individualizacija nastave prirode i društva primjenom računarskih obrazovnih programa. To potvrđuju i vrijednost koeficijenta kontingencije koje ukazuju na neznatnu povezanost između istraživačkih varijabli.

Generalno gledano, individualizacija nastave prirode i društva primjenom računarskih obrazovnih programa veoma rijetko se koristi, kako u seoskim, tako i u gradskim školama. U seoskim školama ona se uopšte ne primjenjuje, dok je u gradskim školama primjenjuje samo 4,55% nastavnika.

Razloge rijetke zastupljenosti ovog oblika individualizacije nastave prirode i društva možemo tražiti u nedostatku materijalno-tehničkih sredstava, posebno u oblasti informacione tehnologije,

nedostatku odgovarajućih računarskih obrazovnih softvera u nastavi prirode i društva, zatim u nedovoljnoj ili neadekvatnoj osposobljenosti nastavnika za rad na kompjuteru u programima, kao što su: Microsoft Power Point, Microsoft Front Page, Internet Explorer, koji omogućavaju pripremu odgovarajućeg materijala potrebnog za uspješnu individualizaciju.

Stavovima učenika petih razreda, prikupljenim anketnim upitnikom, analizirani su mogući načini ostvarivanja individualizacije kroz raznovrsnost oblika rada i mogućnost samostalnog usvajanja gradiva korišćenjem različitih izvora informacija kojima se nastavna građa prirode i društva prilagođava individualnim mogućnostima pojedinačnog učenika. Statističkom analizom dobijenih podataka došlo se do zaključka da postoji statistički značajna razlika u raznovrsnosti oblika rada koji se primjenjuju u nastavi prirode i društva u odnosu na sredinu u kojoj se škola nalazi ($p < 0,05$), odnosno da je izbor oblika rada uslovljen sredinom u kojoj se škola nalazi. Nastavnici seoskih škola individualizaciju nastave prirode i društva najčešće ostvaruju primjenom nastavnih listića u grupnom obliku rada, a razloge možemo tražiti u lakoj pripremi i višestrukoj primjeni nastavnih listića usljed loših materijalno-tehničkih prilika seoskih škola. Osnovu individualizacije treba da čine timski, kooperativni, partnerski i interaktivni oblici grupnog rada, zatim kooperativni rad u parovima, individualni rad, odnosno oni oblici rada i metode nastave koji maksimalno angažuju svakog pojedinca u njegovom razvoju. Tako bi učenici ispoljili svoju samostalnost i ukazali na moguće pristupe svakom učeniku u skladu sa njihovim tempom napredovanja, sposobnostima, motivacijom i drugim osobinama, a da se pri tom ne naruše obrazovno-vaspitni ciljevi i zadaci predmeta.

Sagledavajući rezultate istraživanja u pogledu raznovrsnosti izvora informacija kojima se gradivo prilagođava pojedinačnom učeniku, došlo se do zaključka da postoji statistički značajna razlika u odnosu na sredinu u kojoj se škola nalazi. Mjere statističke značajnosti koje ukazuju na postojanje razlike između analiziranih varijabli prikazane su tabelom 3.

Tabela 3: Statističke mjere značajnosti o primjeni različitih izvora informacija u nastavi prirode i društva:

Izvori informacija		χ^2	C
Udžbenik	p	.000	.000
Nastavni listići	p	.000	.000
Modeli i slike	p	.000	.000
Enciklopedije i/ili internet	p	.004	.004
Sredstva za izvođenje oglada	p	.000	.000

Uvidom u predočene rezultate uočavamo da je sredina u kojoj se škola nalazi značajan faktor koji utiče na mogućnost prilagođavanja nastavne građe individualnim mogućnostima učenika primjenom različitih izvora informacija. Dobijene vrijednosti Hi-kvadrat testa i koeficijenta kontingencije (C) su odgovarajuće da bi se uz dovoljnu pouzdanost ($p < 0,05$) moglo tvrditi da su ove dvije varijable međusobno povezane. Mogući uzroci su nedovoljna opremljenost seoskih škola odgovarajućim nastavnim sredstvima neophodnim za raznovrstan rad i pristup nastavnoj građi prirode i društva poštujući princip individualizacije, zatim, teža organizacija časa, nedovoljna motivisanost nastavnika, uticaj tradicionalne nastave i sl.

Da bi se ostvarivala uspješna individualizacija nastave prirode i društva potrebno je, prvenstveno, u školama obezbijediti odgovarajuća nastavna sredstva, ali i učenicima ponuditi različite modele rada u nastavi prirode i društva i omogućiti samostalno sticanje znanja iz raznovrsnih izvora informacija uz voditeljsku, mentorsku i instruktivnu pomoć nastavnika.

Nastavnik ne može, i ne smije, biti jedini izvor informacija (obavještenja), već posrednik i navigator u sticanju znanja. On treba da, pomoću odgovarajućih modela, podstiče intelektualni razvoj učenika prilagođen ličnim mogućnostima. Individualizacija u nastavi prirode i društva omogućava nastavnicima da svoje učenike vode tako da oni osjećaju njihovu pomoć, a da ipak budu slobodni u otkrivanju sopstvenih vrijednosti i razvijanju aktivnosti koje im najviše odgovaraju.

5. ZAKLJUČAK

Na osnovu svih predočenih podataka možemo zaključiti da je početna hipoteza potvrđena, odnosno da postoji statistički značajna razlika u raznovrsnosti oblika individualizacije nastave prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina. U gradskim školama se ostvaruju raznovrsniji oblici individualizacije u nastavi prirode i društva.

Nastavnici gradskih škola najčešće primjenjuju individualizaciju nastave kroz grupni rad, primjenom nastavnih listića, nastavom na tri i više nivoa složenosti i radom u paru koji su u nastavi prirode i društva zastupljeni u procentu koji prelazi 90%. Visok stepen individualizacije ostvaruje se i kroz problemsku nastavu i programiranu nastavu. Nastavnici seoskih škola, uglavnom, ostvaruju individualizaciju primjenom nastavnih listića, grupnim radom i radom u paru, dok su ostali oblici individualizacije manje zastupljeni. Najmanju primjenu u nastavi prirode i društva našla je individualizacija nastave primjenom računarskih obrazovnih programa.

Činjenica da se individualizacija u nastavi prirode i društva rjeđe primjenjuje u seoskim školama uslovljena je lošim

materijalno-tehničkim uslovima škola, nedostatkom odgovarajućih nastavnih sredstava koja omogućavaju raznovrsniju primjenu oblika individualizacije, sporom oslobađanju od tradicionalnog načina rada u školskoj praksi i slično.

Da bi se izbjegli ovakvi problemi potrebno je u budućnosti više pažnje posvetiti izjednačavanju uslova rada u seoskim i gradskim školama, pa tek onda usavršavanju i unapređivanju nastave, budući da ni gradske škole nisu u zavidnom položaju u pogledu opremljenosti nastavnim sredstvima, posebno u oblasti informacione tehnologije. Individualizacija u nastavi prirode i društva najbolje se ostvaruje u interaktivnim multimedijalnim učionicama, jer one omogućavaju da se nastava realizuje u harmoničnom djelovanju svih elemenata cjeline. U takvoj nastavi svaki učenik je uspješan. Knjige, didaktički materijali i drugi izvori znanja moraju postojati u školi i biti na raspolaganju učenicima.

Osnovni zahtjev koji proizilazi iz ovog istraživanja jeste promjena postojećih uslova i ostvarivanje individualizacije u svojoj njenoj raznovrsnosti, što bi doprinijelo savremenijoj organizaciji rada u školama, a uticalo bi i na veću motivaciju i zalaganje i prosvjetnih radnika i učenika, a time i na postizanje većih rezultata u vaspitno-obrazovnom radu.

LITERATURA

- [1] Bandur, V., Potkonjak, N., *Metodologija pedagogije*, Savez pedagoških društava, Beograd, 1999.
- [2] Vilotijević, M., *Didaktika 1 – predmet didaktike*, Naučna knjiga i Učiteljski fakultet, Beograd, str. 216, 1999.
- [3] Grdinić, B., „Teorijske osnove diferencirane i individualizovane nastave u predmetu Poznavanje prirode i društva“, *Osobine učenika i modeli diferencirane nastave – činioci efikasnosti osnovnog obrazovanja*, Učiteljski fakultet, Sombor, str. 145 – 154, 1997.
- [4] Grdinić, B., Branković, N., „Primeri modela programirane i problemske nastave na tri nivoa u predmetima Priroda i društvo i Poznavanje prirode“, *Osobine učenika i modeli diferencirane nastave – činioci efikasnosti osnovnog obrazovanja*, Učiteljski fakultet, Sombor, str. 175 – 188, 1998.
- [5] Grdinić, B., Branković, N., „Modeli diferencirane nastave prirode i društva, poznavanja prirode i poznavanja društva“, *Osobine učenika i modeli diferencirane nastave – činioci efikasnosti osnovnog obrazovanja*, Učiteljski fakultet, Sombor, str. 131 – 146, 1999.
- [6] Malešević, J., „Modeli diferencirane nastave poznavanja prirode i uspeh učenika“, *Osobine učenika i modeli diferencirane nastave – činioci efikasnosti osnovnog obrazovanja*, Učiteljski fakultet, Sombor, str. 131 – 144, 1997.
- [7] Malešević, J., „Savremeni oblici nastave Prirode u IV razredu“, *Osobine učenika i modeli diferencirane nastave – činioci efikasnosti osnovnog obrazovanja*, Učiteljski fakultet, Sombor, str. 159 – 174, 1998.
- [8] Malešević, J., „Modeli diferencirane poznavanja prirode i uspeh učenika“, *Osobine učenika i modeli diferencirane nastave – činioci efikasnosti osnovnog obrazovanja*, Učiteljski fakultet, Sombor, str. 113 – 130, 1999.
- [9] Mijanović, N., „Individualizovana nastava kao osnovna didaktička paradigma škole budućnosti“, *Buduća škola II*, Srpska akademija obrazovanja, Beograd, str. 790, 2009.
- [10] Miličević, S., *Inoviranje nastave prirode i društva*, JP „Glas srpski“, Banja Luka, str. 46, 1999.

- [11] Prodanović, T., Ničković, R., *Didaktika*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, str. 391 – 401, 1974.
- [12] Radivojević D., *Komparativna analiza individualizacije natave prirode i društva u seoskim i gradskim školama opštine Bijeljina* – magistarski rad, Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Pedagoški fakultet u Bijeljini, 2010.